

HET STOFFIGE BESTAAN VAN EEN FRAAIE WINKELDOCHTER

Het schildenboek van Biagio Garofalo

RIETJE VAN VLIET*

Toen dokter Cornelis Scriblerus zijn pasgeboren zoon wilde tonen aan de kraamvisite, besloot hij hem te laten binnenbrengen op zijn antieke koperen schild. Dit was het mooiste voorwerp uit zijn oudheidkundige collectie. De verzamelaar had zelfs een geleerde verhandeling geschreven over de kleurvariatie in het roest, aan de hand waarvan hij de opeenvolging van vroegere bezitters kon aantonen.

Op het *moment suprême* droeg de meid het kind op het schild, afgedekt met een mantel, de kamer binnen. Met groot gevoel voor het theatrale gebaar trok de trotse vader langzaam deze mantel weg. Terwijl de bezoekers slechts oog hadden voor de spartelende boreling, staarde dokter Cornelis verbijsterd naar het tafereel. 'Mijn schild, mijn schild!', riep hij uit. De propere meid had het, om haar meester te gerieven, geпоetst en geboend totdat alle roest was verdwenen en het schild als een scheerbekken glom.¹

Deze anekdote over het roemloze einde van een bijzondere archeologische vondst is niet terug te lezen in het eerste historische overzichtswerk van Griekse en Romeinse schilden, *De veterum clypeis* (1751).² Nu was het verhaal niet iets waar zichzelf serieus nemende oudheidkundigen vrolijk van werden. Een numismaat krijgt ook nachtmerries bij de gedachte dat een zeldzame dekdrachme zou kunnen worden omgesmolten. Ook Biagio Garofalo (1673-1762), de auteur van het handboek over antieke schilden, kon er vermoedelijk de lol niet van inzien en beperkte zich tot de gedegen wetenschappelijke beschrijvingen van de antieke wapenuitrusting. Geschiedenis beoefenen was immers een bezigheid waar niet mee te spotten viel.

Toch was enige kritische zelfreflectie bij Garofalo wel op zijn plaats geweest. Dan had hij wellicht kunnen voorkomen dat zijn Leidse uitgever Elie Luzac (1721-1796) met driehonderd exemplaren was blijven zitten.³ In dit artikel probeer ik te analyseren hoe het komt dat het fraai geïllustreerde *De veterum clypeis* meer dan veertig jaar lang in een Leids boekenmagazijn een gevecht leverde tegen het stof des tijds. Het is een verhaal over het vergeten bestaan van een winkeldochter; een verhaal dat laat zien hoezeer wetenschappelijke ontwikkelingen de verkoop van een boek kunnen beïnvloeden.

Een zonderlinge Italiaan

Om te kunnen begrijpen waarom Luzac, die doorgaans een goede neus had voor potentiële bestsellers, het schildenboek in zijn fonds wenste op te nemen, moeten we eerst nader kennismaken met de auteur van het werk.

In de Europese geschiedschrijving is Biagio Garofalo een grote onbekende.⁴ Hij is geboren te Napels. In 1701 vertrok hij naar Rome waar hij drie jaar nadien als gouverneur in dienst trad bij de familie Borghese. Later veranderde deze functie en werd hij secretaris. Zijn dienstbetrekking bij de familie duurde tot 1722. Hij was inmiddels abate (abbé) geworden, wereldlijk geestelijke, een titel die hij de rest van zijn leven zou voeren. Een belangrijke ommekeer in zijn leven was het besluit van zijn werkgever Marcantonio Borghese om zich af te keren van de Bourbons en zich voortaan achter de Habsburgse keizer te stellen. Deze houding zou de abate uiteindelijk naar het keizerlijke hof in Wenen brengen.

In Rome was Garofalo lid van het belangrijkste geleerdengenootschap van de stad, de Accademia dell'Arcadia. Dit opende voor hem de deuren naar aanzienlijke particuliere bibliotheken en wakkerde zijn belangstelling aan voor de literatuur. Hij verkeerde er in kringen waar men heftige antipathieën koesterde jegens de jezuiten, waar men de jansenisten daarentegen goedgezind was en waar men de werken van Spinoza las. Gaandeweg begon Garofalo zich te interesseren voor de filologie en vooral de oudheidkunde. Het zijn twee disciplines die in het begin van de achttiende eeuw nog nauw met elkaar verweven waren (daarover later meer).

Omdat hij in de ogen van de kerkelijke machthebbers met de verkeerde mensen omging, bleek zijn loopbaan in Rome een doodlopende weg. Hij vertrok in 1732 naar Wenen en voegde zich bij de 'colonia napoletana', een groep intellectuelen die protectie genoot van keizerlijk opperbevelhebber prins Eugenius van Savoye en die, aldus Garofalo's biografe Garms-Cornides, samen met andere in Wenen woonachtige Italianen een grote rol zou gaan spelen in het thesesiaans-jozefistisch Verlichtingsdenken.

Garofalo, die binnen deze groep emigrés van grote betekenis was, woonde in huis bij prins Johann Joseph Trautson (1704-1757). Deze verlichte theoloog en filosoof werd in 1750 ondanks, of juist dankzij, zijn cryptoprotestantse ideeën gekozen tot aartsbisschop van Wenen. Hij was niet alleen huisheer van Garofalo maar begiftigde hem tevens met een jaarlijks pensioen. In deze periode begon Garofalo zijn aandacht steeds meer te richten op klassieke archeologie en oudheidkunde.

Aan het einde van zijn leven – hij werd 89 jaar – was hij een zonderlinge oude man geworden, die zich weliswaar nog altijd met oudheidkunde bezighield, maar wiens geschriften volgens de schrijver van zijn overlijdensbericht in het *Wienerisches Diarium* 'niet mehr nach dem Geschmacke der heutigen Welt' waren.⁵ Garofalo stierf in Wenen in 1762. Hij heeft diverse wetenschappelijke werken op zijn naam staan, waaronder *De veterum clypeis*. Dat verscheen bij Luzac toen de abate 78 jaar oud was.

Gevonden: een Leidse uitgever

Het was de eerste en enige keer dat Garofalo bij Luzac aanklopte. De Leidse uitgever had weliswaar geen enkele titel in zijn fonds op het gebied van oudheidkunde of filologie, maar de intekenbrochure voor *Abulfedae historia Arabica* (1749), bezorgd door de Saksische arabist Johann Jakob Reiske, had een nieuwe koers beloofd. Bovendien beschikte Luzac in zijn drukkerij over oriëntaalse letters waarmee Garofalo ongetwijfeld hoopte goede sier te kunnen maken.

Het is onduidelijk of Luzac onmiddellijk toehapte op het aanbod om het eerste overzichtswerk van antieke schilden uit te geven. Reiskes *Abulfeda*-editie had hij immers moeten afblazen wegens te weinig inschrijvingen.⁶ Vermoedelijk gaf nu de doorslag dat Garofalo niet alleen een manuscript in de aanbieding had, maar ook een aantal geldschietters achter zich had staan. De hierboven reeds genoemde aartsbisschop van Wenen had zich over de abate ontfermd en ook markies Scaramuccia Visconti, keizerlijk kamerheer te Wenen, moet Garofalo op een of andere manier hebben beloond uit dank voor de eervolle dedicatie die aan *De veterum clypeis* vooraf gaat.

Het waren niet de geringste mecenasen uit de keizerlijke hofstad die Garofalo's werk steunden en ook niet de enige. Karl Gotthard graaf von Firmian (1718-1782), de latere Oostenrijkse gezant in Napels, was eveneens van de partij. Firmian had in de jaren dertig onder meer in Leiden gestudeerd. Hij was een verwoed boeken- en kunstverzamelaar en – vriend van archeoloog en kunsthistoricus Johann Winckelmann – tevens amateur-oudheidkundige. In de tijd dat Garofalo in Wenen aan zijn *De veterum clypeis* werkte, mocht hij de rijke graaf tot zijn vriendenkring rekenen.⁷ Firmian heeft zich op zijn minst

bemoeid met de verspreiding van het werk en vermoedelijk ook de illustraties gefinancierd.⁸ Met dit subsidieproza zou Luzac er financieel niet minder van worden.

De uitgave omvat 148 pagina's (inclusief de dedicatie) in groot kwartoformaat, en is met zijn talrijke citaten in het Grieks, Hebreeuws, Arabisch, Syriac, Perzisch en Chaldeeus een fraai voorbeeld van de Leidse druktraditie in Oosterse talen. Niet alleen Garofalo had er zijn best op gedaan.⁹ De tekst is geïllustreerd door 35 kleine, eenvoudige afbeeldingen van schilden en drie paginagrote afbeeldingen van schilden die indertijd onderwerp van verhitte debatten waren geweest. Twee daarvan zijn gesigeneerd door de Weense graveur Salomon Kleiner (1700-1761). De illustrator, die bekend stond om zijn nauwgezette en gedetailleerde weergave van vele Weense gebouwen, straten en pleinen, werkte veelal in opdracht van rijke patriciërs en voorname hovelingen.¹⁰

De enige prent die in de Republiek werd gestoken, is het titelvignet met Minerva te midden van Romeins wapentuig. De Amsterdammer Jacob van der Schley (1715-1779) diende daarvoor een rekening in van 25 gulden bij Luzac.¹¹ Een prachtige afbeelding maar erg duur, mopperde de boekverkoper tegenover Samuel Formey, hoofdredacteur van de *Bibliothèque impartiale*.¹² Het klonk alsof hij weinig vertrouwen had in het succes van de uitgave.

In verschillende kranten en tijdschriften werd *De veterum clypeis* aangekondigd. Luzac heeft er in de *Leydse courant*, in vergelijking met andere uitgaven, weinig voor geadverteerd,¹³ maar daar staat tegenover dat er in diverse buitenlandse media, zoals de *Novelle letterarie pubblicate in Firenze* wel berichten over te vinden waren.¹⁴ Formey nam een bespreking van het werk op in de *Bibliothèque impartiale*. De recensent was vooral vol lof over de vele inspanningen die de uitgever zich had getroost om zo'n fraai werk op de markt te brengen.¹⁵ Ook in de *Bibliothèque raisonnée* werd de inhoud van het schildenboek uit de doeken gedaan, overigens zonder dat de auteur het kritisch tegen het licht hield.¹⁶ Er zijn geen aanwijzingen dat Luzac het aanbod op de Buchmesse te Leipzig. Hij had het wel op voorraad in zijn filiaal te Göttingen.¹⁷

Hoewel lang niet alle geleerdenbladen zijn doorzocht op recensies en aankondigingen van *De veterum clypeis*, lijkt het erop dat het aan publiciteit niet ontbroken heeft. Desondanks bleken er na het overlijden van Luzac in 1796 nog driehonderd exemplaren als winkeldochters op de plank te liggen. Het verkocht kennelijk zeer moeizaam, getuige ook de boekverkopersboeken van de gebroeders Luchtmans. Hun firma was gespecialiseerd in oudheidkunde en klassieke filologie, en betrok dikwijls boeken van Luzac. Maar juist deze titel werd alleen in 1768 besteld. Het betrof een aanschaf van vier exemplaren tegelijk, voor het bedrag van f 3:10 per stuk.¹⁸

Het schild van dokter Woodward

Om het antwoord te vinden op de vraag hoe het kwam dat *De veterum clypeis* een winkeldochter werd, keer ik terug naar de anekdote over Cornelius Scriblerus waarmee dit artikel begon. Het verhaal over de ijverige meid die het roestige schild van haar baas had ontdaan van alle sporen van authenticiteit, maakt deel uit van de satire *Memoirs of the extraordinary life, works and discoveries of Martinus Scriblerus*. Het is geschreven rond 1714 door een vrolijk gezelschap Scriblerianen en in 1743 voor het eerst in druk verschenen. De auteurs hadden het met de figuur van rabiante verzamelaar van oudheden, dokter Cornelius, vooral gemunt op Dr. Woodward.¹⁹ Diens naam wordt in de *Memoirs* ook expliciet genoemd: na de catastrofe verkocht Cornelius het glimmende schild aan Woodward in eigen persoon, die het vervolgens van een nieuwe roestlaag voorzag en er tot vreugde van alle oudheidkundigen een gravure van liet steken.

De Londense medicus John Woodward (1665-1728) was in de Republiek geen onbekende. Op zijn reputatie als kwakzalver en drinkeboer wordt veelvuldig gezinspeeld in de *Rotterdamsche Hermes*, het satirische tijdschrift waarmee Weyerman zijn publiek in de jaren twintig vermaakte. Weyerman had tijdens zijn verblijf in Engeland in 1718 bij deze medicus op kamers gewoond en kende hem en zijn rariteitenverzameling goed. Weyerman beschreef hem als 'een man (de rariteiten uitgezondert) van een gezont oordeel, doch als iemand maar een snukje aan dat toutje gaf, scheen de Doktor eer een Lit van *Bedlam* [Londens gekkenhuis – rvv], dan van de koningklyke *Societeit* te zyn'.²⁰

In 1693 had Woodward een bijzonder schild aan zijn collectie toegevoegd. Het was voor hem aanleiding om met alle geïnteresseerden een debat te beginnen over de voorstelling zelf en over de datering van het schild. Woodward liet daartoe gravures steken en stuurde die naar alle geïnteresseerde filologen en oudheidkundigen in Europa. Iedereen was zeer onder de indruk van de gedetailleerde afbeeldingen. Die laten de beroemde scène uit Livius' *Ab urbe condita* zien waarin de Gallische troepen onder leiding van hun aanvoerder Brennus onderhandelden over het losgeld dat de Romeinen moesten betalen om een einde te kunnen maken aan de bezetting door de Galliërs. Duizend pond goud moesten de Romeinen neertellen, maar de gewichten waarmee de Galliërs het goud wensten te wegen, waren niet geijkt en waren volgens de Romeinen te licht.²¹

In de polemiek over de ouderdom van het schild meende men deze beschrijving van Livius te kunnen aanvoeren als bewijs dat het schild uit dezelfde tijd dateerde als Livius zijn tekst schreef. De hypothesen buitelden vervolgens over elkaar heen. Was het vierde-eeuws? Vijfde-eeuws wellicht? Totdat iemand nuchter constateerde dat een ijzeren schild dat eeuwenlang in de grond heeft gelegen, bijna letterlijk aangevreten had moeten zijn door de tand des tijds. Het was simpelweg onmogelijk dat Woodward's schild meer dan duizend jaar oud was. De Oxfordse oudheidkundige Thomas Hearne (1678-1735) ten slotte gaf het schild en daarmee ook zijn trotse bezitter de genadeslag: in de wapengalerij op Whitehall had ooit een exemplaar gehangen dat wel erg veel gelijkenissen vertoonde met dat van Woodward. Het kon niet anders dan dat het afkomstig was van deze koninklijke collectie en dat het niet ouder was dan zo'n honderd jaar.²²

Deze hele geschiedenis moet een blamage zijn geweest voor alle geleerden die aan de discussie hadden deelgenomen, maar daarover is in *De veterum clypeis* geen woord te lezen. Garofalo heeft slechts een paar regels gewijd aan de dateringskwestie, zonder de conclusie te vermelden. Wel liet hij daar een paginagrote illustratie van Woodward's schild bij afdrucken.

Een vergelijkbare verdringingstactiek gebruikte Garofalo in de beschrijving van een andere zeperd uit de geschiedenis van archeologische schilden. Zo was er in 1656 een schild uit de Rhône bij Avignon opgediept dat twintig jaar later door de Franse oudheidkundige Jacob Spon op grond van de iconografie werd geïdentificeerd als het schild dat ooit de Romeinse generaal Scipio had toebehoord.²³ Ook die toeschrijving bleek gemakkelijk door te prikken maar Garofalo besteedde in zijn beschrijving van het schild van Scipio geen aandacht aan de onthulling.

Het schild van Achilles

Onthullen was immers niet zijn bedoeling. Dat blijkt al uit het frontispice: een uitklaprent tegenover de titelpagina, waarop het schild van Achilles stond afgebeeld. De prent fungeert als een wetenschappelijke beginselverklaring, ook al omdat iedere beschrijving ervan ontbreekt. Voor de kenners was die echter niet nodig want iedereen herkende de afbeelding die in het begin van de achttiende eeuw aanleiding was geweest tot de *Querelle des Anciens et des Modernes*. Het was een debat tussen humanistisch geschool-

de filologen die de klassieke beschaving tot norm verheven hadden en moderne geleerden die vonden dat de prestaties uit de Oudheid te evenaren en zelfs te overtreffen waren. Daarmee werd de autoriteit van de klassieken teniet gedaan.²⁴

Eén van de klassieke teksten waarover de modernen vielen, bevond zich in het achttiende boek van de *Ilias*, waar het schild van Achilles wordt beschreven.²⁵

Onmogelijk, vonden Homerus' critici; de auteur wist niet waar hij het over had. Hij leefde kennelijk in een tijdperk van duisternis en onwetendheid.

Deze woorden kwamen hard aan bij de verdedigers van de grote schrijver. De bibliothecaris van de Franse koning, Jean Boivin le Cadet, was de eerste die proefondervindelijk wilde aantonen dat Homerus een betrouwbare bron was voor de beschrijving van het schild. Hij liet voor zijn *Apologie d'Homère et bouclier d'Achille* (1715) Nicolas Vleughels een 'waarheidsgetrouwe' afbeelding van Homerus' beschrijving tekenen, waarvan David Coster een gravure stak. Het resultaat bewees dat Homerus wel degelijk een adequate beschrijving had gegeven en dat het schild in deze vorm werkelijk kon hebben bestaan.

Alexander Pope, die met een vertaling van de *Ilias* bezig was, nam de illustratie over, waardoor ook hij in de strijd om Homerus' autoriteit mikpunt werd van de modernen.²⁶ De redacties van het *Journal littéraire* en onder meer het *Journal de Trévoux* deden eveneens een duit in het zakje. Zij deden hun lezers niet alleen verslag van de *Querelle* maar tracteerden hen ook op de gravure van Vleughels en Coster.²⁷

Het is deze afbeelding die Garofalo door Salomon Kleiner heeft laten nasteken. Zonder tekst en uitleg verklaarde hij daarmee dat er aan de autoriteit van de klassieken niet getornd mocht worden. Voor hem was het dan ook heel legitiem om het verleden te reconstrueren aan de hand van teksten van vroeg-Romeinse historici. Zoals zoveel op humanistische leest geschoeide filologen had Garofalo geen oog voor de materiële aspecten van de archeologische vondsten. Hun wetenschappelijk onderzoek beperkte zich tot het eindeloos opsporen van relevante citaten.²⁸

Bij het schild van Woodward resulteerde deze werkwijze in een cirkelredenering. Het artefact kon worden geduid en gedateerd dankzij overgeleverde teksten. Die nam men voor waar aan, juist omdat er op het opgegraven voorwerp scènes waren afgebeeld die in de tekst werden beschreven. Men haalde er ook andere archeologische vondsten bij, die op dezelfde manier een iconografische duiding en daarmee een nauwkeurige datering hadden meegekregen. Zo meende men in het schild van Scipio bewijzen te kunnen vinden voor de exacte datering van het schild van Woodward.

De groeiende populariteit van oudheidkunde

Maar hoe komt het toch dat de verkoop van Garofalo's overzichtswerk van antieke schilden zo is tegengevallen? De stapel winkeldochters is moeilijk in overeenstemming te brengen met de groeiende belangstelling voor encyclopedische naslagwerken. Die was

reeds rond de eeuwwisseling explosief gestegen. Geleerden zochten naar mogelijkheden om in één oogopslag de stand van zaken op een bepaald wetenschappelijk gebied tot zich te nemen. De *Dictionnaires* van Pierre Bayle en Louis Moréri vulden een gat in de markt dat echter alsmaar groter werd.

Eén van de uitgevers die de hype moeten hebben voorvoeld, was Pieter van der Aa. Zijn drukkerijpersoneel had in de eerste decennia van de achttiende eeuw de handen vol aan het vervaardigen van monumentale overzichtswerken over de klassieke oudheid. De ene *Thesaurus* na de andere kwam in zijn Leidse drukkerij tot stand en telde tien of nog meer delen in folioformaat.²⁹ Ook buiten de Republiek verschenen dit soort naslagwerken. De overtreffende trap van al deze oudheidkundige zwaargewichten is *L'antiquité expliquée et représentée en figures* (1719-1724), van de Parijse monnik Bernard de Montfaucon. Het tiendelige werk telt maar liefst dertig- tot veertigduizend illustraties, die het voor het grote publiek bijzonder aantrekkelijk maakten.

Ook op allerlei specialistische terreinen van de archeologie en oudheidkunde verschenen diverse rijk geïllustreerde monografieën. In het rijtje voorbeelden dat Hennig Wrede noemt in zijn *'Monumentalisierung' der Antike um 1700*, variërend van studies van waterleidingen tot boeken over Romeinse grafmonumenten,³⁰ zou het schildenboek van Garofalo niet misstaan.

Deze golf aan oudheidkundige overzichtswerken verraadt een toenemende populariteit van het vakgebied. Deze laat zich echter ook aflezen aan het groeiende aantal oudheidkundige genootschappen. Zo was er in Engeland sinds 1707 de Society of Antiquaries, waarin oudheidkundigen hun nieuwste inzichten met elkaar uitwisselden. De invloedrijke Society of Dilettanti (1732) was meer bestemd voor een breder publiek dat onder het genot van een diner en een goed glas wijn wilde genieten van klassieke kunstwerken.³¹ In de Republiek hadden grote genootschappen als de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen (1752), de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde (1766) en Teylers Tweede Genootschap (1778) altijd de bestudering van de Oudheid – doorgaans in één adem genoemd met het beoefenen van de dicht- en tekenkunst – als een van hun hoofddoelstellingen.

Luzac had met Garofalo's schildenboek het tij mee. Maar wat verklaart dan de kenmerkend sterk tegenvallende belangstelling voor juist dit werk? Was het omdat het schildenboek in het Latijn was geschreven? Het Latijn begon namelijk als wetenschappelijke voertaal zijn populariteit te verliezen; men gaf steeds vaker de voorkeur aan publicaties in het Frans of in de landstaal.³² Deze tendens moet zich zelfs hebben voorgedaan op het terrein waarop de klassieke filologen hun wetenschappelijke arbeid verrichtten. Want naar mate oudheidkunde en archeologie bij de gegoede burgerij in populariteit toenamen, groeide de vraag naar studies die in het veel toegankelijker Frans waren geschreven.

Er zijn misschien ook inhoudelijke factoren die der verkoopcijfers laag hebben gehouden. Zo getuigt het schildenboek in verschillende opzichten van een wetenschapsopvatting die halverwege de achttiende eeuw in hoog tempo werd ingehaald door nieuwe inzichten over de bestudering van archeologische artefacten. We zagen bijvoorbeeld al dat de wetenschappelijke aanpak van Garofalo in een humanistische traditie stond die dateert uit de zestiende eeuw. Verzamelaars, oudheidkundigen en filologen probeerden met behulp van munten en penningen zich een beeld te vormen van de klassieke beschaving en er opgegraven beelden mee te identificeren. Het onderzoek was vooral gericht op de iconografie, die ze probeerden te duiden aan de hand van de klassieke geschiedschrijvers.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw kwam hierin een ommekeer. Descartes wees er al op dat klassieke bronnen vaak strijdig zijn met archeologische vondsten.

De Leidse hoogleraar Jacob Perizonius bijvoorbeeld deed in 1684 de vroeg-Romeinse geschiedenis af als een product van fantasie. Steeds meer geleerden, zoals de hierboven genoemde Montfaucon, realiseerden zich dat er voor werkelijk begrip van de oudheid meer bronnen nodig waren dan klassieke teksten alleen. Maar hun skepsis ten aanzien van het vertrouwde bronnenmateriaal leidde nog niet onmiddellijk naar een nieuwe wijze van geschiedbeoefening op basis van systematisch wetenschappelijk onderzoek naar de materiële aspecten van archeologische vondsten. Hun ideeën hierover zouden pas in de tweede helft van de achttiende eeuw, vooral dankzij de grondlegger van de klassieke archeologie Johann Winckelmann, gemeengoed worden.³³

De tweede verandering loopt hieraan parallel. Oudheidkundige literatuur werd al sinds de zestiende eeuw voorzien van illustraties, al werden die keer op keer gekopieerd.³⁴ De discussies over authenticiteit en betrouwbaarheid van klassieke auteurs deden tegelijkertijd dan ook de mening postvatten dat die illustraties empirisch verifieerbaar moesten zijn. Afbeeldingen moesten op basis van autopsie bestaande objecten getrouw weergeven. De Franse oudheidkundige graaf de Caylus (1692-1765) bijvoorbeeld, bekend om zijn pleidooien om resten uit de klassieke beschaving *in situ* te bestuderen, vond het verwerpelijk wanneer illustraties gebaseerd waren op geschreven bronnen, zelfs wanneer het om reisbeschrijvingen van anderen ging.³⁵

De derde verandering heeft te maken met de mate van gedetailleerdheid waarin het historische materiaal wordt gepresenteerd. Verlichte geleerden uit de achttiende eeuw vonden de brede filosofische lijnen en patronen van groter belang dan de kleine wetenswaardigheden waar de filologen hun tanden op stuk beten. Oudheidkundigen hadden volgens hun criticasters bronnenonderzoek en eruditie als doel op zich verheven, zonder zich druk te maken om de relevantie van hun onderzoek voor het heden. Het oordeel van een geschiedschrijver als Simon Stijl was vernietigend: hij noemde het een 'vervelende naauwkeurigheid om alles uit te werken.' In 1738 schreef Voltaire reeds over zijn werkwijze in zijn *Le siècle de Louis XIV*: 'Malheur aux détails! la postérité les néglige tous: c'est une vermine qui tue les grands ouvrages.'³⁶ Het was een ontwikkeling waar ook de anonieme schrijver van het *Wienerisches Diarium* aan had gerefereerd toen hij aangaf waarom de werken van Garofalo steeds minder gewaardeerd werden: 'Man hält nunmehr dergleichen weit hergeholtte Nachrichten aus dem entferntesten Alterthume meistens für unnütze.'³⁷

Er is nog een vierde ontwikkeling die de hoogbejaarde Garofalo niet meer kon bijbenen. In de tweede helft van de achttiende eeuw was sprake van een sterk groeiende belangstelling voor de schoonheid van de opgegraven beelden, gebouwen en andere artefacten. Het besef van een historische opeenvolging van stijlen en culturen leidde op den duur tot een esthetische benadering van oudheidkundige voorwerpen. Een werk als *Lettre sur la sculpture* (1765), van Frans Hemsterhuis, staat dan ook wat aanpak betreft mijlenver verwijderd van het schildenboek van Garofalo.

Het stof des tijds

Ondanks de fraaie illustraties en ondanks de eruditie die uit *De veterum clypeis* spreekt, was het een boek dat gedoemd was tot een eindeloos bestaan op de stoffige planken van het boekenmagazijn van Luzac. Hij heeft zich waarschijnlijk rijk gerekend door de mogelijkheden die Garofalo's mecenasen te bieden hadden. Bovendien moet hij verwacht hebben dat hij kon meeliften op de groeiende populariteit van de oudheidkunde.

Maar, hoewel de recensenten er in de *Bibliothèque impartiale* en de *Bibliothèque raisonnée* geen woord over schreven, moet het schildenboek niet meer aan de moderne standards van geschiedbeoefening hebben voldaan. De enorme voorraad aan het einde

van het leven van Luzac is een ondergestofte getuigenis van een commercieel fiasco. Weliswaar moet hij buiten de Republiek nog heel wat exemplaren hebben verkocht, getuige de talrijke veiling- en bibliotheekcatalogi waar de titel in voorkomt, maar driehonderd exemplaren op de plank is geen geringe hoeveelheid. Het wijst erop dat de verkoop sterk tegenviel.

Garofalo betreurde het dat hij voor een omvattender studie naar antieke schilden geen tijd had en er ook geen energie voor kon opbrengen. Hij was wel bezig met een werk 'De armis Romanorum' maar voltooidde het niet.³⁸ Een andere studie, naar mijnbouw in de Oudheid, kwam wel tot een einde. Zijn biografe Garms-Cornides vermoedt dat Garofalo's vriend en mecenas Firmian hem daartoe heeft aangezet, om zelf – Firmian was toen al ambassadeur in Napels – de Bourbonse koning Karel III van Napels ervan te kunnen overtuigen dat de mijnen in zijn koninkrijk voortvarender geëxploiteerd moesten worden. Garofalo's *De Antiquis auri, argenti, stanni, aeris, ferri, plumbique Fodinis* (1757) was dan ook opgedragen aan de Napolitaanse vorst en kreeg daarmee een politieke betekenis.³⁹

Deze keer zocht Garofalo voor de uitgave ervan zijn heil dichterbij huis. De Weense boekverkoper Trattner tekende ervoor. Een Hollandse boekverkoper had Garofalo niet meer nodig. Maar op zijn beurt kon ook Luzac zo'n ouderwetse geleerde niet meer gebruiken om zijn verlichte waar uit te venten.

Noten

- * Dit artikel is in verkorte vorm eerder gepubliceerd in *Omslag, Bulletin van de Universiteitsbibliotheek Leiden en het Scaliger Instituut* 2006-2, p. 10-11.
- 1 John Arbuthnot, Alexander Pope, Jonathan Swift, John Gay, Thomas Parnell, Robert Harley, *Herinneringen aan het buitengewone in leven, werken en ontdekkingen van Martinus Scriblerus*, vert. Atte Jongstra, (Amsterdam 1996) (Rasterboek), p. 26-30.
 - 2 Blasius Caryophilus [= Biagio Garofalo], *De veterum clypeis opusculum, in quo plura, quae ad Graecam, Romanamque militiam pertinent, explicantur, et illustrantur* (Lugduni Batavorum, typis Eliae Luzac, Jun. 1751), p. 122.
 - 3 *Catalogue d'une excellente collection de livres en feuilles, composant le superbe Fonds de feu Mr. Elie Luzac [...]* (Leiden, Mozes Cyfveer 1801), p. 163.
 - 4 Voor de volgende biografische gegevens over Garofalo, zie: *Dizionario biografico degli Italiani* deel 52, (Rome 1999), p. 362-364; E. Garms-Cornides, 'Zur Geschichte der geistigen Beziehungen zwischen Österreich und Italien im 18. Jahrhundert: der Abate Biagio Garofalo', in: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 85 (1977), p. 77-97.
 - 5 *Das Wienerisches Diarium* 9-3-1763. Geciteerd naar Garms-Cornides, 'Der Abate Biagio Garofalo', p. 95.
 - 6 R. van Vliet, *Elie Luzac (1721-1796). Boekverkoper van de Verlichting* (Nijmegen 2005), p. 223-228.
 - 7 Over Firmian, zie *Allgemeine deutsche Biographie* 7, p. 27-29. Zijn relatie met Winckelmann komt goed tot uitdrukking in hun correspondentie. Zie H.L. van Dolen en E.M. Moormann (ed.), *Johann Joachim Winckelmann. Een portret in brieven* (Baarn 1993), passim.
 - 8 Garms-Cornides, 'Der Abate Biagio Garofalo', p. 97.
 - 9 'I clypei trionfatori dell'Omerico nostro Campione sono finalmente arrivati quà, addobbati di Greco, Ebreo, Arabo, Siriaco, Caldeo, Persiano, Latino, prosa, versi, rime, citazioni, illustrazioni, correzioni, medaglie etc. che se non abbagliano gli occhi de' letterati fan per altro trasecolar gli ignoranti, e danno dieci anni correzione, si scorda i calcoli e la fede del battesimo'. Aldus de met Firmian bevriende abate Ramaggini aan de aartsbisschop van Lucca, Gian Domenico Mansi d.d. 1-11-1751; geciteerd naar Garms-Cornides, 'Der Abate Biagio Garofalo', p. 97.

- 10 Zie over hem: P. Prange, *Salomon Kleiner und die Kunst des Architekturprospekts* (Augsburg 1997) (Schwäbische Geschichtsquellen und Forschungen 17).
- 11 G.A.J.M. Terwen e.a., *Franse refugie's en Nederlandse boekillustraties: Prosper Marchand (1678-1756), Bernard Picart (1673-1733), Jacob van der Schley (1715-1779). Tentoonstelling Rijksmuseum Meerman-Westreenianum 's-Gravenhage, 2 april-18 mei 1985* (Leiden 1985).
- 12 Brief Luzac aan Formey d.d. 8-10-1751. H. Bots en J. Schillings (ed.), *Lettres d'Elie Luzac à Jean Henri Samuel Formey* (Parijs 2002), p. 199 (briefnr. 75).
- 13 *Leydse courant* 24-5-1752 (herhalingen op 31-5-1752 en 9-6-1752).
- 14 *Novelle letterarie pubblicate in Firenze* 14 (1753), p. 560.
- 15 'On ne se plaindra pas que les ouvrages dans le goût de celui-ci inondent la République des Lettres. C'est plutôt une espèce de Phénomène de les voir occuper les presses; & il faut du courage de la part des Libraires pour en hazarder l'entreprise. Le Traité, que nous annonçons, méritoit cette distinction, & ne sera sans doute pas à charge à l'Imprimeur, qui de son côté n'a rien négligé en fait de soins Typographiques pour lui donner du relief.' *Bibliothèque impartiale* 4-2 (1751), p. 183-193, 183.
- 16 *Bibliothèque raisonnée*, 50-2 (1753), p. 34-41.
- 17 *Catalogus der Verlags-Bücher der Luzacischen Buchhandlung* d.d. 15-11-1756. Universitäts Archiv Göttingen, Kur. 8.c.27 Band iii, fol. 534-546.
- 18 Transactie Luchtmans d.d. 20-5-1768. Boekverkopersgrootboek Luchtmans 1765-1769, fol. 415. UB Amsterdam, BKVB, BLu 19-1.
- 19 Over de Scriblerianen de gedetailleerde studie van J.M. Levine, *Dr. Woodward's shield. History, science, and satire in Augustan England* (Berkeley/Los Angeles/Londen 1977), p. 238-252.
- 20 Zie bijv. *De Rotterdamsche Hermes* 33 (6 maart 1721), p. 203-204. Het Bethlem Royal Hospital in Londen staat vanouds bekend als 'Bedlam'.
- 21 Livius, *Ab urbe condita*, V, 48; Livy, *The early history of Rome*, vert. A. de Sélincourt en ed. R.M. Ogilvie (Penguin books 1987), p. 394-395.
- 22 Over de hele geschiedenis, zie Levine, *Dr. Woodward's shield*, o.a. p. 159, 214.
- 23 Levine, *Dr. Woodward's shield*, p. 160-165.
- 24 M. Schillings, 'De Querelle des Anciens et des Modernes in het Journal littéraire (1713-1716)', in: *Documentatieblad 18e eeuw* 18 (1986), 2, p. 227-229; J.M. Levine, 'The Battle of Books and the Shield of Achilles', in: *Eighteenth century life* 9 n.s. (1984), p. 33-34.
- 25 *Ilias* XVIII, r. 483-608.
- 26 Voor de namen van de protagonisten en antagonist in de discussie over het schild, zie Levine, 'The Battle of Books', p. 33-61.
- 27 *Journal de Trévoux* (mei 1716), p. 778-799; *Journal littéraire* (1715), p. 307-322. Cf. *Journal littéraire*, deel 2 (1714-1716), (ed. Genève, Slatkine 1968), p. 340. Met dank aan Jan de Vet die mij op deze artikelen wees.
- 28 P. Burke, 'Images as evidence in seventeenth-century Europe', in: *Journal of the history of ideas* 64 (2003), 2, p. 273-296.
- 29 Zie voor een overzicht van oudheidkundige studies die tussen 1675-1725 in de Republiek werden gedrukt: H. Wrede, *Die 'Monumentalisierung' der Antike um 1700* (Ruhpolding 2005), p. 15-18. (Stendaler Winckelmann-Forschungen 3)
- 30 *Die 'Monumentalisierung' der Antike*, p. 22.
- 31 R. Sweet, *The discovery of the past in eighteenth-century Britain* (Hambleton/Londen/New York 2004), p. 81-118.
- 32 A.A. Mantel, 'The growth of European scientific journal publishing before 1850', in: A.J. Meadows (red.), *Development of science publishing in Europe* (Amsterdam/New York/Oxford 1980), p. 11.
- 33 P. Hazard, *De crisis in het Europese denken. Europa op de drempel van de Verlichting, 1680-1715* (Amsterdam 1990), p. 52-69; J. Roelevink, *Gediceerd verleden. Het onderwijs in de algemene*

- geschiedenis te Utrecht, 1735-1839* (Amsterdam/Maarsse 1986), p. 220-237 (SIB 14); R. de Schryver, 'De eruditie. Betrouwbaarheid door geleerdheid', in: J. Tollebeek, T. Verschaffel, L.H.M. Wessels, *De palimpsest. Geschiedschrijving in de Nederlanden, 1500-2000* (Hilversum 2002), p. 45-61, 48.
- 34 V. Heenes, *Antike in Bildern. Illustrationen in antiquarischen Werken des 16. und 17. Jahrhunderts* (Ruhpolding 2003). (Stendaler Winckelmann - Forschungen 1).
- 35 Met dank aan Ingrid Vermeulen, die in 2006 promoveerde op *Picturing Art History. The Rise of the Illustrated History of Art in the Eighteenth Century* (nog te verschijnen).
- 36 Brief Voltaire aan abbé Jean Baptiste du Bos d.d. 30-10-1738. Geciteerd naar S. Langereis, *Geschiedenis als ambacht. Oudheidkunde in de Gouden Eeuw: Arnoldus Buchelius en Petrus Scriverius* (Hilversum 2001), p. 57-58. (Hollandse studiën 37). Zie ook het hoofdstuk 'Philosophical history', in: D.R. Kelley, *Faces of history. Historical inquiry from Herodotus to Herder* (New Haven/Londen 1998), p. 217-249. Ook Winckelmann vond dat men zich te veel bezighield met allerlei oudheidkundige weetjes, zonder een synthese te maken. Van Dolen en Moormann (ed.), *Johann Joachim Winckelmann*, p. 66.
- 37 *Das Wienerisches Diarium* 9-3-1763. Geciteerd naar Garms-Cornides, 'Der Abate Biagio Garofalo', p. 95.
- 38 Garms-Cornides, 'Der Abate Biagio Garofalo', p. 96-97.
- 39 Garms-Cornides, 'Der Abate Biagio Garofalo', p. 97.